

Izabela Jakarić Vonić

Zagreb

UDK 930.253:37](497.521.2)
069:37](497.521.2):930.253

Primljeno: 10. 11. 2014.

Prihvaćeno: 26. 11. 2014.

Pregledni članak

GRAĐA HRVATSKE UČITELJSKE KULTURNO- PRIPOMOĆNE ZADRUGE "IVAN FILIPOVIĆ" U ARHIVSKOJ ZBIRCI HRVATSKOGA ŠKOLSKOG MUZEJA

Sažetak

Rad sadrži prikaz građe fonda "Ivan Filipović" hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j., koji se čuva u Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja. Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga "Ivan Filipović" djelovala je od 1937. do 1945. godine. Osnovana je radi organiziranoga djelovanja učitelja na stručnom usavršavanju, izdavanju pedagoške i dječje literature i unapređenju kulturno-prosvjetnoga rada. U skladu sa suvremenim pedagoško-psihološkim spoznajama, Zadruga je u suradnji sa Školom narodnoga zdravlja provela sustavnu anketu o socijalnim uvjetima učenika, obitelji, učitelja i škola na selu.

Ključne riječi: *Hrvatski školski muzej
Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga "Ivan Filipović"
arhivsko gradivo*

1. Uvod

U Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja čuva se vrijedna građa vodećih učiteljskih udruga 19. i prve polovine 20. stoljeća u Hrvatskoj: Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, Saveza hrvatskih učiteljskih društava, Udruženja jugoslavenskoga učiteljstva. Povjereništvo Zagreb, Hrvatske učiteljske štedne i predujamne zadruge, Hrvatske učiteljske pripomoćne i posmrtno zadruge, Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora i dr.

Građa Hrvatske učiteljske kulturno-pripomoćne zadruge “Ivan Filipović”¹ darovana je Arhivskoj zbirici Hrvatskoga školskog muzeja u više navrata: 50-ih godina, 1967., 1968., 1971. i 1980. godine. Dio građe preuzet je iz pismohrane Zadruga, a dio su darovali nekadašnji članovi Zadruga: Vlatka Babić, Tomo Žalac, Ljerka Puštek i Dragutin Franković. Arhivska se građa sastoji od spisa, računovodstvene i stručne dokumentacije, stručnih i književnih rukopisa, anketnih upitnika, fragmentarnih zapisa i dokumenata pojedinih članova te korespondencije HUKPZ “Ivan Filipović”.

U Inventarnoj knjizi Arhivske zbirke Hrvatskoga školskog muzeja građa je inventarizirana nizom inventarnih brojeva.² Godine 2013. građa je sređena prema međunarodnim normama za opis arhivskoga gradiva³ te je izrađeno obavijesno pomagalo *Analitički inventar fonda “Ivan Filipović” hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j.*⁴

Sačuvana građa nastala je od 1937. do 1947. godine. Naime, Zadruga je likvidirana 1945., ali su zaključni dokumenti i iskazi o likvidaciji iz 1946. i 1947. godine. U fondu je ukupno 709 kom. (četiri arhivske kutije). Jezik u fondu je pretežito hrvatski, pismo je latinica. Građa HUKPZ “Ivan Filipović”, u skladu s čl. 9. *Zakona o muzejima (Narodne novine, 142/1998.)*, dostupna je svim korisnicima; prema čl. 18. *Zakona o zaštiti arhivskog gradiva i arhivima (Narodne novine, 105/1997.)*, ima status javnoga gradiva.

2. Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga “Ivan Filipović”

Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga “Ivan Filipović” osnovana je 9. siječnja 1937. u Zagrebu, tijekom održavanja Učiteljskoga tjedna (Žalac, 1983, 186). Osnovali su je mlade učiteljice i učitelji lijeve političke orijentacije, nekadašnji članovi IV. odsjeka Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolice “Jedinstvo”.⁵ Zadruga je osnovana radi većega angažmana učitelja u radu postojećih staleških udruga, aktivnoga unapređivanja kulturno-prosvjetnoga rada na selu i organiziranoga samoobrazovanja i solidarnosti među učiteljima (Franković, 1958, 348). Okupljala je učitelje s područja Hrvatske, iz Savske i Primorske banovine. Za prvoga predsjednika izabran je Zvonimir Frank, učitelj iz Jarmine kod Vinkovaca. Iste godine Zadruga tiska knjižicu *Učiteljstvo*

1 Službeni naziv Zadruga bio je “*Ivan Filipović*” hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j. Kratica s.o.j. (s ograničenim jamstvom) označivala je izdavačko-privrednu djelatnost Zadruga. Istovremeno je u upotrebi i naziv *Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga “Ivan Filipović”*. U tekstu se koriste oba naziva te kratice HUKPZ “Ivan Filipović” i Zadruga.

2 Veći dio građe inventariziran je od inv. br. HŠM A 499 do HŠM A 518, pojedini dijelovi građe inventarizirani su od inv. br. HŠM A 393643 do HŠM A 3944, HŠM A 4524 do HŠM A 4535.

3 Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva, 2001. Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe i obitelji, 2006.

4 Analitički inventar je dio pismene radnje stručnoga ispita za zvanje kustosa.

5 IV. odsjek Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolice “Jedinstvo” organiziran je za nezaposlene učiteljice i učitelje radi međusobnoga potpomaganja, organiziranja traženja zaposlenja i stručnoga usavršavanja.

*i narod*⁶ s podnaslovom “Program i plan ‘Učiteljskog pokreta’”, u kojoj je, uz povijesni pregled, analizirano stanje školstva i položaj učitelja u Hrvatskoj te predstavljen plan i program prosvjetnoga djelovanja.

Program Zadruga sastojao od tri temeljna dijela: studija narodnoga života (istraživanje gospodarskih i prosvjetnih prilika svojega kraja), proučavanja djeteta (socijalni položaj i poboljšavanje uvjeta života), samoobrazovanje i stručno-pedagoško usavršavanje učitelja (*Učiteljstvo i narod*, 1937, 53-56). Zadruga je organizirala skupove učitelja, zborovanja na božićnim i uskršnjim učiteljskim tjednima, na kojima su organizirali predavanja i kulturni program (Franković, 1958, 349).

Na učiteljskim tjednima i kolonijama obrađivale su se teme iz pedagogije, psihologije, sociologije, prosvjetnih zakona i sl. Organizirane su tri ferijalne kolonije: u Slovenskim Konjicama (1937.) i Kraljevici (1938. i 1939.) (Franković i Fulgosi-Simić, 1967). Samoobrazovanje učitelja, nabava stručne literature i tiska organizirana je u radnim zajednicama pri kotarskim društvima ili povjereništvima Zadruga.

Poseban oblik studijskoga rada bilo je anketiranje u školama (*Ankete o našoj školi*) radi istraživanja socio-ekonomskih uvjeta života obitelji, škole i učitelja. Godine 1939. anketa je provedena u 62 škole, ispitano je 10 566 učenika u 171 odjeljenju. Anketu je provelo 83 učitelja. Ispitivala se ishranjenost učenika, odijevanje, higijena, zdravlje djece, socijalni odnosi među učenicima, udaljenost djece od škole, dječji rad, stanje školskih zgrada, opreme, knjižnica i školskih vrtova, broj učenika i učitelja, stambene prilike, ekonomski uvjeti obitelji i sl. Prikupljeni materijali obrađeni su na Tečaju vitalne statistike pri Higijenskom zavodu u Zagrebu pod voditeljstvom dr. Fedora Mikića. Radovi su objavljeni u *Napretku* 1940. (Žalac, 1983, 188). Druga anketa provedena je 1940. godine.

Zadruga je izdala dječje knjige *Mirko i Marko* Branka Sučevića, *Putovanje po sobi* M. Iljina, *Mišo i Mišulja* Josipa Ribičića (Žalac, 1983, 190). Članovi Zadruga objavljivali su u učiteljskim časopisima *Hrvatski učiteljski dom* i *Napredak*.

Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga “Ivan Filipović” bila je jezgra okupljanja učitelja ljevičara, pa je dio članstva na učiteljskim skupovima i politički djelovao. Uspostavljene su veze sa sličnim pokretima i zadrugama u Sloveniji, Srbiji, Bosni i Hercegovini (Žalac, 1983, 187).

Tijekom Drugoga svjetskog rata obustavljen je rad Zadruga. Upravu i imovinu HUKPZ “Ivan Filipović” u srpnju 1945. preuzela je Privremena uprava Saveza zadruga Gospodarske sloge z.s.o.j u Zagrebu radi preustroja rada postojećih zadruga uopće. Na skupštini održanoj 29. prosinca 1945. Zadruga je likvidirana. Zaključni dokumenti i iskazi o likvidaciji nadležnom sudu u Zagrebu podneseni su 1947. godine.

6 Napisali i uredili Dragutin Franković, Grgur Karlovcan i Vinko Šonjara.

3. Sadržajna fizionomija arhivskoga fonda Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga “Ivan Filipović”

Fond se sastoji od spisa, računovodstvene i stručne dokumentacije nastalih radom HUKPZ “Ivan Filipović” od 1937. do 1945. godine. Stručna i studijska dokumentacija sadrži ankete o školama, programe sastanaka II. tečaja vitalne statistike, dokumentaciju Učiteljske kolonije u Slovenskim Konjicama, stručne radove i tiskovine. Sačuvan je veći dio korespondencije Zadruga s članovima i ustanovama. Posebno zanimljiv izvor za interdisciplinarna povijesna i sociološka istraživanja jest građa *Ankete o našoj školi*, s podacima o higijensko-zdravstvenim i socijalnim uvjetima u kojima žive učenici, stanju škola i organizaciji nastave 30-ih godina 20. stoljeća. Sačuvana građa sredena je i strukturirana u osam serija: 1. Normativni akti, 2. Tijela uprave, 3. Članstvo, 4. Spisi, 5. Računovodstvena dokumentacija, 6. Stručna dokumentacija, ankete, 7. Korespondencija i 8. Razno.

3.1. Normativni akti

Normativni akti su pravila Hrvatske učiteljske kulturno-pripomoćne zadruge “Ivan Filipović” iz 1939. godine. U ovu je seriju raspoređen i tiskani plan i program “Učiteljskoga pokreta” objavljen u knjižici naslovljenoj *Učiteljstvo i narod* (kao prvi svezak Knjižnice “Naše samoobrazovanje”).

3.2. Tijela uprave

Drugu seriju čine zapisnici skupština i sjednica HUKPZ “Ivan Filipović”. Rukopisna knjiga Zapisnika skupština i sjednica HUKPZ “Ivan Filipović” sadrži zapisnike od 1937. do 1941. godine. Pojedinačni primjerci Zapisnika sačuvani su za razdoblje od 1938. do 1945., ukupno 11 komada.

3.3. Članstvo

Serijski sadrži popise članova Zadruga – evidenciju redovitih članova (knjiga *Ime-nik članova*), pristupnice te tematske popise kao što su Popis učesnika Božićnog sastanka 1937. i Poginuli prosvjetni radnici iz 1945. Serija sadrži 20 komada.

3.4. Spisi

Četvrtu seriju čine urudžbeni zapisnici i spisi HUKPZ “Ivan Filipović” (271 komad). Sačuvane su dvije knjige urudžbenih zapisnika (od 1939. do 1941.) i spisi iz razdoblja od 1937. do 1941., s okružnicama, punomoćima i potvrđama koje je Zadruga izdavala. Za 1945. sačuvani su samo pojedinačni spisi, koji se sastoje od okružnica i dokumenata o raspuštanju i imenovanju privremenih uprava.

3.5. Računovodstvena dokumentacija

Ovu seriju čine knjige blagajne, dužnika i vjerovnika, štednih uloga, zaključni računi, obračuni i druga računovodstvena dokumentacija (jedna kutija).

3.6. Stručna dokumentacija, ankete

Stručna dokumentacija sadrži građu raznih aktivnosti, tečaja vitalne statistike, prijevoda rukopisa književnih tekstova namijenjenih djeci, stručnih tekstova i priloga te dokumentaciju nastalu provođenjem *Anketa o našoj školi*. Ukupna količina je dvije arhivske kutije (147 kom.). Građa je složena po tematsko-kronološkom principu.

3.7. Korespondencija

Sedma se serija sastoji od 211 komada građe, podijeljena je na dvije podserije za razdoblje od 1937. do 1941. godine. Prvu podseriju čini korespondencija upućena Hrvatskoj učiteljskoj kulturno-pripomoćnoj zadrugi "Ivan Filipović". Nju su uglavnom uputili pojedinci i ustanove, ima 153 komada, od 1937. do 1938. i od 1940. do 1941. godine. Druga se podserija sastoji od korespondencije koju su Dragutinu Frankoviću, predsjedniku Hrvatske učiteljske kulturno-pripomoćne zadruge "Ivan Filipović", uputili pojedinci. Složena je abecednim redom prema prezimenu pošiljatelja, a potom kronološki. Građa je nastala između 1937. i 1938. te 1941. i sadrži 58 komada.

3.8. Razno

Posljednja serija sadrži raznu fragmentarnu građu, knjige, prijevode i crteže te sveukupno ima 5 komada građe koji su nastali između 1936. i 1937. te 1939. godine.

4. Zaključak

Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga "Ivan Filipović" djelovala je 30-ih godina 20. stoljeća. Zadruga je radila na većem angažmanu učitelja i njihovu samoobrazovanju tako što je organizirala ferijalne kolonije i skupove. Posebno je značajna po svojim anketama, koje su provedene u 62 škole, a istraživale su područje učenikove životne sredine, područje školskoga života, stanje u školi. Ankete su zanimljiv izvor za istraživanje uvjeta života učenika i školskih prilika. Objavljivanjem u stručnim učiteljskim časopisima, izdavanjem dječje literature i kontinuiranim stručnim usavršavanjem članovi Zadruga aktivno su nastojali unaprijediti kulturno-prosvjetni rad. Građa HUKPZ "Ivan Filipović" čuva se u Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja, jedinoga specijaliziranog muzeja za povijest školstva.

IZVOR

1. HŠM A 505 "Ivan Filipović" hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j.

LITERATURA

1. Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, str. 348-349, 351.

2. Franković, D. i Fulgosi-Simić, K. (1967). *“Ivan Filipović” hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga soj Zagreb*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Gaćina Škalamera, S. (2007). Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja. U: *Zbornik radova 10. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 152-155.
4. Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji – ISAAR (CPF). Zagreb, 2006.
5. Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva – ISAD (G). Zagreb, 2001.
6. Puštek, M. (1940). Program i rad Hrvatske učiteljske kulturno-pripomoćne zadruge Ivan Filipović. *Napredak*, (6), str. 267.
7. *Učiteljstvo i narod* (1937). Zagreb: “Ivan Filipović”, hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j. Zagreb.
8. Žalac, T. (1983). *Napredni pokreti i organizacija prosvjetnih radnika u Hrvatskoj 1865. – 1981*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Prilog 1.

Klasifikacijska shema fonda “Ivan Filipović” hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j.

HŠM A 505 “Ivan Filipović” hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga s.o.j. (1937/1945. [1947]). Kom. 709/ kut. 4

1. Normativni akti (1937/1939.), kom. 5
2. Tijela uprave (1937/1945.), kom. 11
3. Članstvo (1937/1945.), kom. 20
4. Spisi (1937/1947.), kom. 271
5. Računovodstvena dokumentacija (1937/1941.), kom. 39 / kut. 1
6. Stručna dokumentacija, ankete (1936/1940.), kom. 147 / kut. 2
7. Korespondencija (1937/1941.), kom. 211
8. Razno (1936/1937.), kom. 5

Izabela Jakarić Vonić, Zagreb

**THE MATERIALS OF THE “IVAN FILIPOVIĆ” CROATIAN
TEACHERS’ CULTURAL ASSISTANCE SOCIETY WITHIN THE
ARCHIVAL COLLECTION OF THE CROATIAN SCHOOL MUSEUM**

Summary

The paper contains a presentation of the materials included in the “Ivan Filipović” Croatian Teachers’ Cultural Assistance Society (s.o.j.), kept within the Archival Collection of the Croatian School Museum. The “Ivan Filipović” Croatian Teachers’ Cultural Assistance Society operated between 1937 and 1945 and was established for the purpose of teachers pursuing organized activities in the area of professional training, publishing of pedagogical and children’s literature and improvement of cultural and educational efforts. According to the modern pedagogical and psychological information available, the Society conducted a systematic survey of the social conditions of students, families, teachers and rural schools in cooperation with the Public Health School.

Key words: Croatian School Museum
“Ivan Filipović” Croatian Teachers’ Cultural Assistance Society
archival materials